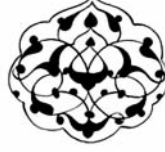

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE AKŞEHİR'DE BİR SUFİ: SEYYİD MAHMUD HAYRÂNÎ VE ZÂVİYESİ

Ali KOZAN*

Özet

Anadolu'nun İslâmlaşması sürecinde, farklı bölgelere tesis ettikleri tekke ve zâviyeleriyle, çeşitli tasavvuf ekollerine bağlı sufilerin etkili oldukları bilinmektedir. Bu şahsiyetler, İslâmiyetin tasavvufî boyutunu ön planda tutan öğretileriyle, Anadolu halk İslâmının gelişmesinde ve şekillenmesinde önemli roller oynamışlardır.

Bu süreçte Türkiye Selçukluları devri Akşehir'inde yaşayan sûflerden biri de Seyyid Mahmud Hayrânî'dir (ö. 667-1268). Hayatı, zaviyesi ve bu zaviyeye ait vakıf ile ilgili bilgilere Evliya menâkıbnâmelerinden, Osmanlı tarihlerinden, Başbakanlık Osmanlı arşivinden ve Vakıf kayıt arşivinden ulaşılmaktadır. Mevlânâ ve Hacı Bektâş-ı Veli ile çağdaş olduğu ve onlarla görüştüğü de bilinmektedir. Türbesi halen Akşehir'dedir.

Çalışmamız, Türkiye Selçuklu Anadolu'sundaki bu şahsiyetin hayatı, öğretisi, zaviyesi ve bu zâviyeye ait vakıf üzerine olacaktır.

Anahtar kelimeler:

Seyyid Mahmud Hayrânî, Türkiye Selçukluları, Akşehir, tasavvuf, zaviye.

A SELJUKID SUFI IN AKŞEHİR: SEYYİD MAHMUD HAYRÂNÎ AND HIS ZAWIYA

Abstract

Sufi tekkes and zawîyas built in different parts of Anatolia have been instrumental in the islamization of the region. Their founders and followers played an important role in the development and shaping of the Anatolian folk Islam, and the refinement of the doctrines of mystical Islam.

In this process, one of the sufis living at Seljukid Akşehir was Seyyid Mahmud Hayranî. Information from his life, zawîya and its vakıf are found in Muslim hagiographies, ottoman chronicles, the Archive of the Prime Ministry and the archive of the Vakıf. We know that Seyyid Mahmud Hayranî. Was a contemporary of Mevlânâ and Hacı Bektâş-ı Veli and that he was in touch with them. His tomb is still in Akşehir.

Our study is going to concentrate on his life and doctrine and the fate of the vakıf of his, zawîya

Keywords:

Seyyid Mahmud Hayrânî, Turkey Seljuks, Akşehir, mysticism, zawiya.

* Yard. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; alikozan@hotmail.com

Giriş

Türkiye Selçuklu ve beylikler dönemi Anadolu'sunun farklı bölgelerinde, kurdukları zâviyelerle İslam kültürünü yöre halkına aktaran velî şahsiyetler bulunmaktaydı. Kullandıkları sade ve akıcı dil ile muhataplarına dinî hakikatleri aktaran bu dervişler, İslâmiyeti daha çok tasavvufî yorumlarla kitlelere ulaştırmaktaydı. Bununla birlikte halk İslâm'ında, resmî otoriteye karşı zaman zaman görülen muhalefet ve isyanlarla da bu zümrelerin adlarının geçtiği görülmektedir. Fakat genel anlamda bakıldığında, kırsala ulaşmakta zorluk çeken dönemin resmî otoritesi için bu kitleler, tekke kaynaklı halk İslâmı aracılığıyla inanç ve millî birliği sağlamakta birlikte iskân politikasına da önemli ölçüde katkı sağlamaktaydılar. Adı geçen kurumlar ayrıca, bölgeden gelip geçen yolcuların, tâcirlerin veya askerlerin ibâte ve iâşelerini de temin etmekteydiler.

Daha çok Anadolu'nun fethi ve Moğol istilası sürecinde Orta Asya, İran ve Anadolu coğrafyasından gelen bu dervişlerin çoğu, Selçuklu devlet adamları tarafından saygıyla karşılanarak, adlarına tekke ve zâviyeler yaptırılmış, vergiden muaf tutulmuş, bölgedeki tarım arazisini kullanmalarına imkan tanınmıştır. (Barkan 1942:292; Köprülü 1991:41-42; Ocak 1986:470)Osmanlı kuruluş yıllarında da bu yaklaşımın bir uzantısı olarak benzer uygulamalar görülmektedir. Nitekim Osman Bey, kayınbabası Şeyh Edebalî'ye tımar tahsis etmiş, Orhan Bey Geyikli Baba'ya, I. Murad ise Postîn-pûş adlı derviş zaviyeler yaptırarak, bu zaviyelere bir takım vakıf arazileri tahsis etmişlerdir (Aşıkpaşazâde 2007: 63,91,100; Barkan 1942: 284-285).

Dönemin Türkiye Selçuklu'sunda yaşayan söz konusu gönül erlerinden biri de Seyyid Mahmud Hayrânî'dir. Dönemle ilgili pek çok kaynaktaki ismi zikredilen bu şahsiyet, XIII. Yüzyıl Orta Anadolu'sunda ve özellikle Akşehir'inde öğretisiyle bu amaca hizmet etmiş bir dervîştir. Çalışmamız, dönem kaynakları ve günümüze kadar onunla ilgili yapılan çalışmalardan hareketle bu şahsiyetin hayatı ve öğretisini esas almaktadır. Bu minvalde, pek çok kaynaktaki ismi geçen Seyyid Mahmud Hayrânî'nin dönemin önde gelen fikir adamlarından biri olduğu görülmektedir. Nitekim vefatından sonra da, kendi adıyla anılan tekkesindeki faaliyetlerin devam ettiği ve türbesinin önemli ziyaret yerlerinden biri olarak kabul edildiği görülmektedir.

den biri olarak kabul edildiği görülmektedir.

I. Seyyid Mahmud Hayrânî ile İlgili Çalışmalar

Seyyid Mahmud Hayrânî ile ilgili ilk çalışma İbrahim Hakkı Konyalı'nın Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihi Turistik Kılavuz adlı eserde geçen Mahmud Hayrânî Türbesi adlı bölümdür. Bu çalışmada Konyalı, "Akşehir Türbeleri" başlığı altında Mahmud Hayrânî Türbesi'ni, kitabesini, sandukalarını ele alır. Bir diğer çalışma, Ethem Cebecioğlu tarafından Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yayınlanan "Seyyid Mahmud" maddesidir. Daha sonra Yusuf Küçükdağ'ın Vakıf Kayıt Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne dayalı olarak kaleme aldığı "Seyyid Mahmud-ı Hayrânî ve Akşehir'de Seyyid Mahmud-ı Hayrânî Manzumesi" adlı makalesi bulunmaktadır. Biz ise, söz konusu çalışmalarda kullanılmayan diğer dönem kaynakları, Osmanlı Arşivi ve Vakıf Kayıt Arşivi⁽¹⁾ ile yakın dönem araştırma-inceleme eserleri ve bölgede yaptığımız araştırmalarla, konuyu yeni bir bakış açısı ve değerlendirmeye tabi tutacağız.

II. Türkiye Selçukluları Devri Konya'sında Dervişler

Selçuklu devri yerli kaynakları, Moğol istilasıyla birlikte XIII. yüzyıl Anadolu'sunun çeşitli tasavvuf akımlarının sığınağı haline geldiğini belirtmektedirler. Özellikle Alaaddin Keykubad'ın şeyhleri ve dervişleri sevdiğini, himaye ettiğini ve birçok dervişin bu sebeple başta Konya olmak üzere Selçuklu şehir merkezlerine geldiklerini belirtirler. (Oruç Beğ Tarihi 2008: 2,10; Mevlana Mehmed Neşri 2008: 21). Nitekim Cemal Ali Dede, Evhadüddîn Kirmânî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî, Sadreddin Konevî, Hacı Mübârek-i Haydarî gibi şahsiyetler Türkiye Selçuklu döneminin önde gelen sufleri olup halen türbeleri günümüze kadar gelmiştir. (Ocak 1986: 470; Karpuz 2009: 406-407).

Bir başka yerde de, Sultan Alaaddin'in şeyh ve sûfilere duyduğu muhabbetin bir göstergesi olarak Şeyh Ömer es-Sühreverdî'nin elinden teberrük hırkası⁽²⁾ giydiği belirtilmektedir. (Müneccimbaşı 2001: 79).

Konya ise, Türkiye Selçuklularının başkenti olması sebebiyle mutasavvıflar için cazibe merkezi olmuş ve Konya'ya gelen mutasavvıflara örgütlenme mer-

1. Yusuf Küçükdağ'ın ilgili makalesinde kullandığı Vakıf Defterleri, tarafımızdan Vakıf Kayıt Arşivi'ne gidilerek temin edilmiştir. Bu defterlerin çoğunun Akşehir'e ait Hurufat Defterleri olduğu görülmüş ve bunlardan bir kısmı, çalışmamızın ilgili yerlerinde çevirileri yapılarak kullanılmıştır. Ayrıca ilgili makalenin yayınlandığı günden bugüne değin tespit edilen yeni belgelerin de çevirisi yapılarak bunlardan faydalanılmıştır.
2. Teberrük Hırkası: Tasavvufa ilgi duyan ancak henüz bir tarikatı intisap etmemiş kimselere giydirilen hırkaya denir. "Muhib kisvesi, muhib hırkası" gibi adlar da verilen bu hırkayı giyenlerin sûfilardan feyiz alacağı, onların edebini takinacağı ve sonuçta da müridlik hırkasını giyecek bir seviyeye yükseleceği beklenir (Uludağ 1998: 373).

kezleri olan tekke ve zaviyelerini kurmaları için şehir surunun dışında tahsisat yapılmıştır (Baykara 1985: 68-69).

Elvan Çelebi tarafından yazılan Menâkıbu'l-Kudsiyye'de Sultan Alaaddin'in Baba İlyas'ı görmeğe giderek onun sofrasında bulunduğu ve manevî kudretini görerek ona gönlünü verdiği rivayeti geçmektedir (Elvan Çelebi 1995: 30-31).

Bir başka bilgi ise, Bahaeddin Vele'di Lârende (Karaman)'den Konya'ya davet eden Sultan Alaaddin Keykubat'ın onu karşılamak için şehrin dışına kadar çıktığı ve ona duyduğu hürmetten dolayı yaya yürümek istediği fakat Bahaeddin Vele'di'nin buna kaatiyen müsaade etmeyerek Sultan'ı atna bindirdiği yönündeki rivayettir (Araz 2000: 442). Nitekim bu bilginin bir uzantısı olarak Sultan'ın kendisine mürid olduğu da ifade edilmektedir (Şahinoğlu 1991:461).

Yine bu bağlamda Hacı Bektâş-ı Velî'nin menkıbevî hayatını anlatan Velâyetnâme'de geçen bir rivayet de sufi çevrelerin Selçuklu saraylarında gördükleri ilgi ve hürmeti destekler mahiyettedir. Sultan Alaeddin döneminde âlimler, Molla Celâleddin Belhî/Mevlânâ'nın âlimler ile ilişkisini kesip, Şeyh Sadreddîn-i Konevî'ye intisab etmesini⁽³⁾ sultana şikayet ederler ve sultanın duruma el koyup, Molla Celâleddin Belhî/Mevlânâ'yı âlimler arasına tekrar çağırmasını isterler. Bunun üzerine Sultan Alaeddin, "Bir âlim kimesne bunca kitap okumuş. Halâ bir derviş geldi, kendine velâyet gösterdi. Onun gönlün akıttırıp derviş eyledi. Şimdi ol sâhib-i velâyet, ehlullâhdır. Dervişlere katıldığı için ol tâife ile ihtilat etme mi diyelim? Vallâhi ben öyle demezem dedi. Ulemâ tâifesi padişahın bu cevabından rencide olup, dışarı çıktılar. Fi'l-cümle ittifâk edip, eyitiler: Biz bunun gibi zâlim padişahın hükmettiği yerde olmazız, başımız alıp bir gayrı diyâra gideriz dediler. Cemi'î Konya şehrinde ne denli âlim ve fâzıl ve kâdî ve müftî ve müderris ve danişmend ve hatîb ve fakîh var ise o gece şehirden çıkıp Arabistan semtine revâne oldular. Hikmet-i Hudâ ol gece Cuma gecesi idi. Çünkü sabah oldu, mübarek Cuma günü hiçbir yerde ezan verilmedi. Şehr halkı geldiler. Sultan Alaeddin Hazretine hâli i'lâm edip eyittiler. Sultanım bu gece ulemâ tâifesi ittifâk edip cümlesi şehirden çıkıp gitmişler. Bugün mübarek Cuma günü, Konya gibi bir şehirde hiçbir ezan avazı gelmedi ve işitmedik dediler. Sultan Alaeddin bildi ki, âlimlere kendinin sözü güç geldi. Onun için şehirden çıkup gittiler." (Velâyetnâme-i Hazreti Hünkâr: 107a-107b) Velâyetnâme'de zikredilen bu olay

her ne kadar içerisinde abartılı unsurlar barındırıyor gibi görünse de, aslında medrese ulemâsı ile tekke ulemâsı arasında tarih boyunca süregelen rekabeti ifade etmesi açısından bir örnek olmakla birlikte, Sultan Alaeddin'in dönemin tekke ulemâsına olan ılımlı yaklaşımını göstermesi açısından da ayrı bir önemi haizdir.

III. Seyyid Mahmud Hayrânî'nin Hayatı

Kaynaklarda hayatı hakkında geniş malumat bulunmayan Seyyid Mahmud Hayrânî ile ilgili bilgileri daha çok Anadolu Selçuklu dönemi kaynaklarından, evliyâ menâkıbnâmelerinden, hac seyahatnâmelerinden, Osmanlı dönem kaynakları ve arşiv kayıtlarından edinebilmekteyiz.

Dönem kaynaklarında asıl ismi, Seydî Mahmud (Yazıcızâde Ali 2009: 855; Ahmed Eflaki 1980:605-606), Seyyid Mahmud Hayrân, Seyyid Mahmud Hayrânî ve Seyyid Mahmud bin Mesud olarak geçmektedir (Gelibolulu Mustafa Âlî 1997: 96; Velâyetnâme-i Hazreti Hünkâr: 95b-96b; Coşkun 2002:166). Dedesinin adı Mahmud olup, babası Selçuklu emirlerinden Mesud Paşa'dır. Konyalı, babasının ölüm tarihini 1288 olarak verir. (Konyalı 1984: 433) İsminin başında zikredilen "Seyyid" ünvanı ise, onun Hz. Peygamber soyundan gelmiş olabileceğini göstermektedir (Cebecioğlu 2003: 367-368). Akşehir medreselerinden Kadı İzzeddin ve Emir Yâvî medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bu medreselerden, Kadı İzzeddin Medresesi, Türkiye Selçuklularının vezirlerinden Kadı İzzeddin tarafından tesis edilmiştir. Günümüze kadar varlığını devam ettirmiş olan medrese, halen Akşehir'de İmaret Camisi'nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Emir Yavî Medresesi ise, XIII. yüzyılda adı geçen devlet adamı tarafından yaptırılan ve günümüzde Nadir (Atakent) Beldesi'ne giden yolun sağında (Bürçek civarında) şimdiki Yıldırım Mahallesi'nde yer almaktadır (Ertürk 2011: 239-240). Osmanlı arşivlerinde, adı geçen medreselerin gelirleri ile ilgili pek çok kayıt bulunmaktadır (Ceylan 1993: 35-36).

Seyyid Mahmud'un ayrıca, söz konusu medreselerde Nasreddin Hoca'ya ders verdiği kabul edilmektedir. Seyyid Mahmud Hayrânî, 667/1268'de vefatını müteâkib Akşehir'de kendi adını taşıyan türbesine defnedilmiştir (Uz 1993: 28).

Seyyid Muhyiddîn adlı bir oğlunun olduğu bilinmektedir. Bu noktada F. Nafiz Uzluk, Hollanda Leiden Üniversitesi kütüphanesinde 1094 numaralı Selçuklu şairlerine ait bir cönkte, Seyyid Muhyid-

3. Mevlana'nın, Sadreddin Konevî'nin çağdaşı olduğu bilinmektedir. Fakat Mevlânâ'nın intisab ettiği şahsın Şems-i Tebrizî olduğu da genel bir kabuldur. Dolayısıyla rivayette geçen isim sehven yazılmış olabileceği gibi, Konevî ile Mevlânâ arasındaki yakınlıktan dolayı böyle bir rivayetin dillendirilmiş olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

din'e ait bir çok manzumenin olduğunu ve 3 Rebiülevvel 731/11 Nisan 1331 tarihinde vefatıyla birlikte ardından bir çok mersiye yazıldığını belirtir (Uzluk 1952: VIII-IX).

Çağdaş ve müteakip dönem kaynaklarında Seyyid Mahmud Hayrânî, XIII. yüzyılın önemli evliyâlarından biri olarak görülür. Saltuknâme'de geçen rivayete göre, Horasan'da Belh şehrinden Horasan pirleri ocakta yanmakta olan bir ateş korunu alarak Rum'a doğru fırlatırlar. Mahmud Hayrânî bu kuru yakalayarak yere diker. Bu bir ağaç olur (Yüce 1987: 159). Buna benzer bir rivayet de Velâyetnâme-i Hacı Bektaş Velî de, Hacı Bektaş Velî'nin Rum'a gönderilmesiyle ilgili kısımda geçmektedir. Rivayete göre, Hacı Bektaş Velî, Hoca Ahmed Yesevî'den izin alıp Rum ülkesine doğru yola çıkınca erenlerden biri Türkistan erenlerinin Rum'a er gönderdikleri bilinsin diye ateşte yanan bir odunu alıp Rum ülkesine atar (Velâyetnâme-i Hazreti Hünkâr: 39a-39b). Bu anlatımların, Ahmed Yesevî ocağından yani Türkistan'dan Rum ülkesine gidenlere icâzet verildiğini ve Rum'a bir eren gönderildiğinin erenlere bildirildiğini ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Şair Nâbî de, irfan dairesinin kutbu olarak gördüğü Şeyh Mahmud Hayrânî için nazım şeklinde, "*Bâkiyâ hankâh-ı âlem-i hayrette hemân/Her gelen kimse bu esrâr ile Hayrânî ancak*" (Yusuf Nabi 1996: 16; Coşkun 2002: 166) diyerek dönemin Akşehir kasa-basına türbeyi ziyarete gelenlerin Hayrânî olacaklarını edebî bir dille belirtir.

Osmanlı döneminde de Seyyid Mahmud Hayrânî'nin türbesinin hacca giden hacılar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir. Nitekim Osmanlı hac güzergahı üzerinde bulunan Akşehir'e gelen hacıların burada bulunan Hoca Nasreddin, Seyyid Mahmud Hayrânî ve Nimetullah Nahcivanî'nin türbelerini ziyaret ederek yollarına devam ettikleri belirtilir (Coşkun 2002: 244-245; Çaycı 2006: 132).

Hac güzergahında bulunan menziller hakkında bilgi veren *Nehcetü'l-Menâzil* de bu ifadeleri destekler biçimde, Sultan Mehmed I tarafından 817/1414 yılında fethedilen Akşehir'de üç cami, beş hamam, Mevlevî tekkeleri ve Hoca Nasreddin, Şeyh Mahmud Hayrânî, Neccârî Dede, Ni'metullâh Velî, Ahî Evren ve Kürd Emîr'e aid kabirlerin ziyaretgâh olduklarını bildirmektedir (Mustafa b. Veliyyüddin Ankaravî: 27). Bu bilgiyi teyit eden bir diğer kaynak ise, 1868-1881 yıllarına ait ve 14 cilt halinde basımı yapılan Konya Vilayet Salnameleri'dir. Burada, Akşehir'in diğer önemli şahsiyetleri ile birlikte Seyyid Mahmud'un da medfûn olduğu belirtilmektedir (Konya Vilayeti Salnâmesi 2007: c. 2: 114 vd.).

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında kaynak-

larda Seyyid Mahmud Hayrânî'ye ait olduğu belirtilen bir menâkıbnâmeden, Seyyid Mahmud Hayrânî ile isimleri anılan dönem şahsiyetlerinden, Yıldırım Bayezid'in naşının defninden, Seyyid Mahmud Hayrânî manzumesinde yer alan zâviye ve zâviyeye ait vakıf, türbe, mescid, imaret, medrese, hamam ve Mahmud Hayrânî adına kurulan mahalleden bahsedilecektir.

IV. Menâkıb-ı Seyyid Mahmud Hayrânî

Menâkıbnâme tabiri, ilk olarak Hz. Peygamberin ashabının faziletlerine dair hadisleri ihtiva eden bölümlerin adı olarak "*Kitâbü'l-Menâkıb*" ismiyle kullanılmaya başlanmış, daha sonraki dönemde ise sûflerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını kaleme alan hal tercümeleri için kullanılmıştır. XI. yüzyıldan itibaren Kâdiriyye ve Rifâiyye gibi ilk büyük tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî gibi tarikat pirleri için vefatlarının ardından yazılan eserlerde izhâr ettikleri kerametlerin anlatılmaya başlanmasıyla menkıbe kelimesi giderek kerametle aynı anlamda kullanılmıştır. Bu durum, tasavvufî bir tür olarak menâkıb metinleri (menâkıbnâme) ve menâkıb yazma geleneğini ortaya çıkarmıştır (Ateş 1977: 701-702; Ocak 1983: 27-30; Şahin 2004: 112-113).

Anadolu'da yazılmış olan evliyâ menâkıbnâmelerinin ilk örnekleri ise, Anadolu Selçukluları'na aittir. Bu örnekler, Anadolu'nun farklı bölgelerine gelerek buralarda tekke ve zâviyelerini kuran şeyhlerin hayatlarını ve öğretilerini menkıbevi bir dille anlatan eserlerdir. Döneme ait ilk menâkıbnâme örnekleri ise, Menâkıb-ı Seyyid Hârûn-ı Velî ve Menâkıb-ı Sadruddîn-i Konevî'dir (Ocak 1997: 46-47). Bu eserler, dönem Anadolu'sunun dinî ve ictimâî yapısını ortaya koyması açısından ayrı bir önemi haizdir.

Konumuzla ilgili olarak ise Ahmet Yaşar Ocak, nüshasına henüz rastlanmayan Menâkıb-ı Seyyid Mahmud Hayrânî adlı bir risâleden bahseder. Ocak'a göre, bu eser Baba İlyas ve Hacı Bektaş ile münasebet içinde görülen XIII. yüzyılın bu ünlü şeyhinin menkıbelerini içeren bir eserdir (Ocak 1983: 45; Ocak 1997: 47). Fakat eserin günümüze ulaşan bir nüshası henüz tespit edilememiştir. Bu eserin tespit edilmesinin, Mahmud Hayrânî'nin hayatı ve dinî kimliğini ortaya koymada ne kadar önem arz ettiği açıktır.

V. Seyyid Mahmud Hayrânî ve Mevlâna

Çağdaş iki mutasavvıf olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Ö. H.672/M.1273) ve Seyyid Mahmud Hayrânî arasındaki münasebeti Ahmed Eflâkî'nin

Menâkıbu'l-Ârifin adlı eserinden öğrenmekteyiz. Eflâkî, her iki şahsiyetin arasında manevi bir bağdan bahseder. Eflâkî'de geçen rivayet özetle şu şekildedir. Akşehirli Şeyh Sinanüddîn, uzun bir geziden sonra Hazreti Mevlânâ'nın yanına gelir. Mevlana ona, seyahatlerinde bir merde erişip erişmediğini, Seyyid Mahmud Hayrânî hazretlerini nasıl gördüğünü, onun ne ile meşgul olduğunu sorar. Şeyh Sinanüddîn, onu tilki gibi saç sakalına karışmış bir vaziyette gördüğünü, Mevlânâ'nın temiz âlemine gözünü kapadığını söyler. Mevlânâ bu cevaba güler ve hiçbir şey söylemez. Şeyh Sinanüddîn Akşehir'e döndüğünde, Seyyid Mahmud Hayrânî'yi çarşı başında uyuyor halde bulur. Mahmud Hayrânî, bağırarak *"Ey Sinanüddîn hürlerin reislerinin sultanı zamanında tilki gibi olmayı cana minnet biliriz."* der. Şeyh Sinanüddîn, Seyyid Mahmud'u öper ve gönlünü alacak sözler söyler. Şeyh Sinanüddîn başka bir zaman yine Mevlânâ'nın yanına gider. Mevlana ona, âlemde kalpleri uyanıklar çoktur diyerek şu beyitleri söyler: *"Eğer o deli hayatta ise ona de ki nadir bulunur deliliği benden öğren. Eğer sen divane olmak istersen benim benzerimin nakşını elbisenin üstüne dik (yani beni taklid et). Her delilik için bir müddet sonra iyilik vardır. Fakat ey deli! Sana ne oluyor ki sen iyileşmiyorsun."* Şeyh Sinanüddîn, Mevlana'nın bu sözünden sonra divane gibi başı açık ve ayağı çıplak bir halde şehirden dışarıya çıkar. Dağlara çıkar ve bir yıl kendine gelemmez. Kendine geldiğinde, kendisini Mevlana'nın aşkıyla sersem bulur (Ahmed Eflaki 2006: 460). Bu rivayet, Mevlâna ve Seyyid Mahmud arasındaki muhabbet ve hürmet ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Seyyid Mahmud'a ait sanduka üzerinde Mevlânâ'ya ait beyitlerin olması da bu muhabbeti desteklemektedir. Bu beyitlerden biri şöyledir: *"Sen sanırsın ki aslanlar da köpekler gibi kapı arkasında ölürlər!... Birbirinin canı olan aşıklar birbirinin uğrunda canlarını verirler. Aşklar daima feleğe doğru yükselirler. Münkirler cehennemin alt tabakalarına giderler"* (Konyalı 1984: 434). Bir diğer rivayet ise, bizim kullandığımız Velâyetnâme ve Kühü'l-Ahbâr'da geçmeyen, fakat Gölpinarlı'nın çevirdiği Anonim Vilâyetnâme'de geçen, Seyyid Mahmud Hayrânî'nin üç yüz Mevlevî dervişle birlikte Hacı Bektaş Velî'yi ziyarete gittiğini aktaran rivayettir (Vilâyetnâme 1995: 49).

Bu bağlamda her iki mutasavvıfın birbirleriyle muhâbere halinde oldukları ve birbirlerine karşı muhabbet ve hürmet duyguları içerisinde oldukları söylenebilir.

VI. Seyyid Mahmud Hayrânî ve Hacı Bektaş Velî

Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnâme'sinde ve Kühü'l-Ahbâr'da Seyyid Mahmud Hayrânî ile Hacı Bektaş

Velî (Ö. H.669/M.1270-71)'nin görüştüklerine dair bir rivayet geçmektedir. Rivâyet, menkıbevî bir anlatımla karşılıklı kerâmetlerin sergilenmesinden bahsetmektedir. Rivayet özetle şöyledir: *"Hacı Bektâş Velî Sulucakaraöyük'e yerleşip, velâyet ve kerâmetleri ile meşhûr olunca, onun güzel menâkıbılarını işiten kimseler her taraftan onu görmeye gelirlerdi. Hayır duâsını ve himmetini alıp giderlerdi. Akşehir'den de Seyyid Mahmûd Hayrânî Sultân üç yüz dervîşle, Hacı Bektaş Velî'nin övülen vasıflarını işitip bir arslana binerek ve bir yılan tutup elinde kamçı yaparak yola çıktı. Hazreti Hünkâr, Akşehir'den bir erin arslana binip, bir yılanı kamçı edip üç yüz dervîşle yola çıktığını haber verdiler. Hazreti Hünkâr Hacı Bektâş Velî, o er canlıya binip ayağa geldi, biz ise bir cansıza binelim ona karşı varalım dedi. Oturduğu yerden kalkarak dışarı çıktı. Kızılca halvet yakınında bir ulu taş vardı. Bir dâm duvarı gibi o büyük taşın üzerine seccâdesini saldı ve ayağa kalkarak erenlere doğru yürümesini istedi. O kaya yerinden kopup kuş gibi gitti. Şimdiki halde de o kayanın başı ve gövdesi kuşa benzer. Sultan Seyyid Mahmud Hayrânî, bir erin cansız bir kayaya binerek kendisine yaklaştığını görünce, Hayrânî oldu. Erliğinde tereddüt geçirdi ve ne mertebede olduğunu kavradı. Erenler nazarına edepsiz gelmişiz diyerek, hemen arslandan aşağı indi, yılanı da elinden saldı. Hünkâr karşı yüzünü yere koyup, yalvardı. Hünkâr kayaya dur diye işaret etti ve kaya şimdiki olduğu yere gelince durdu. Hünkâr taştan inince, halifeler ve dervîşler etrafına toplandı. Seyyid Mahmud, ileri gelip Hünkâr'la buluşup görüştü, yanındaki dervîşler de Hünkâr'ın elini öpüp başlarını ayaklarına sürdüler. O kayanın dibinde Hünkâr, Seyyid Mahmud ve dervîşleri tam bir hafta sohbet ettiler. Kudûm ile semâ' eylediler. Çok büyük bir meclis olmuştu. Sohbet tamamlanınca, Seyyid Mahmud ayağa kalkıp, Hünkâr'dan icâzet istedi. Hünkâr, o geldiğin yeri sana yurt verdik, o yer senin ekmeğin olsun dedi. Seyyid Mahmud vedâ edip Akşehir'e yöneldi. Şimdi o kaya, Tekke Kaya demekle meşhurdur"* (Velâyetnâme-i Hazreti Hünkâr: 95b-96b; Gelibolulu Mustafa Âlî 1997:96)

Yukarıda verilen rivayette, Seyyid Mahmud Hayrânî'nin Sulucakaraöyük'e gelerek üç yüz dervîşle birlikte Hünkâr'a intisab ettiği belirtilmektedir. Ocak'a göre burada Hacı Bektaş Velî ile Seyyid Mahmud arasında geçtiği rivayet edilen menkıbenin aslı, Menâkıbu'l-Kudsîyye'de geçmektedir. Burada Dede Garkın ile Seyyid Ahmed Kebîr-i Rifâî arasında gerçekleşen duvar yürütme menkıbesi, Hacı Bektaş Velî ve Seyyid Mahmud'a uyarlanmıştır (Elvan Çelebi 1995: XXXIV). Bahsi geçen rivayet şu şekildedir: *"Hem dahî bir sema' ululardan/Rahmetullâh ile tolulardan/Kim ne kudret kılur yine zâhir/Ol kerâmât ilmine kâdir/Seyyidü'l-halk-hulk şeyh-i kebîr/Ol*

Rûfâî ki gün gibi balkır/Mâr-ı sengin elinde şîr-i jiyân(kükremiş arslan)/Üzre binmiş gelür ki kanı fûlân/Şeyh ister ki göre gösterde/Halvetinden revân çıkar Dede/Eyeri hâdime işâret ider/Kor divâr üzre hâdim ata gider/Ata binmez Dede divâra binür/Divar altında at gibi atılır/Dede Garkın kerâmetin görür bir/Bir divâra biner yürür ol şîr/Birbirine mukâbil oldu bular/Yir ü gök toldt toptolu envâr" (Elvan Çelebi 1995: 11-12). Arşiv kayıtlarından birinde de ariflerin kutbu olarak gösterilen Seyyid Mahmud'a ait zâviyenin, 1790'larda Hacı Bektaş Velî tarikatına bağlı bulunduğu belirtilmektedir (BOA, C.EV: 460/23284). Velâyetnâme'nin bir başka yerinde, Seyyid Mahmud'un, Hacı Bektaş Velî'nin cenazesinde hazır bulunanlar arasında olduğu da belirtilmektedir (Velâyetnâme-i Hazreti Hünkâr: 201b). Fakat Mahmud Hayrânî'nin, Hacı Bektaş Velî'den daha evvel öldüğü düşünülürse, bu rivayetin yanlış veya mecazî bir ifade olduğu söylenilebilir.

Son dönemlerde yayımlanan birkaç makalede, Seyyid Mahmud Hayrânî bağlılarının çok önemli bir kısmının günümüzde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve özellikle Tunceli'de bulundukları belirtilmektedir. Seyyid Mahmud Hayrânî'ye bağlı ocaklar arasında da Baba Munzir, Kureyşan Ocağı'nın bir kısmı ile Erzincan, Tunceli, Elazığ ve Malatya yöresinin oymaklarının bulunduğu belirtilmektedir. Seyyid Mahmud Hayrânî soyunun en son temsilcilerinden olarak kabul edilen Paşa Doğan tarafından Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'ne getirilen belgelerdeki silsilemelerden birinde de Hacı Bektaş Veli ile Seyyid Mahmud Hayrânî aynı silsilede yer almaktadır (Editör 2001: 3; Doğan 2003: 1-2).

Dolayısıyla Seyyid Mahmud Hayrânî'nin, çağdaşları olan Mevlânâ ve Hacı Bektaş Velî ile olan diyalogları göz önüne alındığında, meşrebi ile ilgili olarak ortaya çıkan iki akım vardır. Bunlar Mevlânâ ve Hacı Bektaş Velî'ye nisbetle teşekkül eden Mevlevîlik ve Bektâşîliktir. Kanaatimizce de, Seyyid Mahmud her iki akımın dönem temsilcilerinden etkilenmiştir. Ama dönemin de şartları bağlamında bir tarikatle olan diyalogunun diğerini engellemediği görülmektedir.

Bu noktada onun kendi çağında Akşehir'de bir tekke kültürü ve tasavvuf akımı oluşturmaya çalıştığı da söylenilebilir. Dolayısıyla onu doğrudan doğruya bir tarikatın müntesibi saymak da pek tutarlı görünmeyecektir. Torunu Seyyid Ali bin Muhammed'in sandukasındaki ifadelerden hareketle, kendisinden sonra gelen torunlarının ise XIX. yüzyıla kadar Rûfâî tarikatine bağlı kaldıkları anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz bir belgede ise 1790'larda bu zâviyenin Hacı Bektaş Velî tarikatına

bağlı olduğunun belirtilmesinden hareketle, XVIII. yüzyıldan sonra zâviyenin, bir Bektaşî zâviyesi olarak hizmet verdiği söylenilebilir.

VII. Seyyid Mahmud Hayrânî ve Nasreddin Hoca

Mahmud Hayrânî ile Nasreddin Hoca (Ö.H.683/M.1284) arasındaki münasebet daha çok, Nasreddin Hoca'nın Akşehir'i vatan edinmesi hadisesi ile ilgilidir. Nitekim, Köprülüzâde Mehmed Fuad'a göre Nasreddin Hoca H.635/M.1237-38'de, Akşehir'de büyük şöhet kazanan Seyyid Mahmud Hayrânî ve Seyyid Hacı İbrahim Sultan'a intisab etmek için, babasından devraldığı karye imamlığını Mehmed adlı bir halifesine terk ederek Akşehir'e hicret eder (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1918: 9; Sakaoğlu 2009: 33). Dolayısıyla yaşadıkları dönem aynı olan her iki düşünürün Akşehir'de görüşmemiş olduklarının imkansız olmasından hareketle, aralarında bir müridlik-mürşidlik ilişkisinin olduğu tahmin edilebilir.

VIII. Seyyid Mahmud Hayrânî ve Sarı Saltuk

Mahmud Hayrânî'nin muhâbere içerisinde olduğu şahıslardan birisi de Sarı Saltuk İakabîyla bilinen Muhammed Buhari (ö.697/1297-98)'dir. Menkıbevi kimliği tarihî kimliğinin önüne geçen bu şahsiyet, mücahid/veli sıfatlarıyla özellikle Balkanların Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkili olmuştur. Anadolu'da ve Rumeli'de birçok türbesi bulunan Sarı Saltuk, günümüz alevî ve sünî kesimler tarafından da sahiplenilen bir alp-erendir.

Bazı kaynaklarda, Seyyid Mahmud'un, Gaziyanı Rûm taifesinden olan Sarı Saltuk'a izhâr ettiği kerametle onu tasavvuf yoluna sevk ettiği belirtilmektedir. Rivayete göre, Sarı Saltuk Akşehir'de çobanlık ederken, erenlerden Mahmud Hayrânî'ya rastladı. Mahmud Hayrânî ondan biraz süt istedi. Sarı Saltuk'un verdiği sütü içip kalanını ona uzattı. Saltuk, bu sütü içtikten sonra erenlere karıştı (Müneccimbaşı 2001: 110). Yine bu rivayetin bir uzantısı olarak bazı araştırmacılar Kırım'da ve Rumeli'de Tatarları Müslüman yapan Akşehirli bir gazi mürid/alp eren olarak kabul edilen Sarı Saltuk'u, Seyyid Mahmud Hayrânî'nin halifesi olarak zikrederler (Gölpınarlı 1971: 24; Togan 1981: 269; Gölpınarlı 1982: 27-41).

Tevârih-i Âl-i Selçuk'da geçen bir rivayet de aynı doğrultudadır. Rivayete göre, II. İzzeddin Keykavus (ö.1279) döneminde, oğlu II. Mesud (ö.H.707/M.1308)'un Bizans tekfurı yanında bulunan kardeşi, birkaç Türkçe kaçma girişiminde bulunmuştur. Sonrasında yakalanarak Ayasofya patriğine verilmiş, vaftiz edilmiş ve bir keşiş yapılarak hizmete alınmıştır. Patrikle ilişkisi iyi olan Sarı Saltuk bu şeh-

zadeyi patrikten istemiş ve yanına alarak İslamlaştırmıştır. Daha sonra bu şehzadeyi Akşehir’de muhakkik ve evliyaların kutbu, Seydî Mahmud’a göndermiştir. Bu sırada Sarı Saltuk, Seydi Mahmud’a uğramış ve Seydi Mahmud ona yoğurtlu bir lokma vermiştir. Sarı Saltuk bu lokmayı kusunca, şehzade lokmayı yemiş, Sarı Saltuk da ona, “*Barağım* ⁽⁴⁾” deyip, okşamış ve bugün İran coğrafyasında yer alan Sultaniye tarafına göndermiştir. Bu Barak Çelebi’nin ziyareti şimdi Sultâniye’dedir ve Barakiyeler onun müridleri olarak buradadır (Yazıcızâde Ali 2009: 855).

Machiel Kiel’e göre de Berlin’de Kemâleddin Muhammed es-Serrâc er-Rifâî’ye ait *Tuffâhu’l-Ervâh* adlı yazmada Sarı Saltuk’un mürşidi olarak Mahmud Hayrânî gösterilmektedir. Bu yazmaya göre Mahmud Hayrânî ayrıca Şeyh Ahmed er-Rifâî’nin Irak Ümmü Ubeyde’deki tekkesinden feyiz almıştır. Sarı Saltuk ise Şeyh Mahmud’un himmetiyle kafir topraklarını dolaşarak buradakileri İslâm yapmıştır (Kiel 2009: 149). Sarı Saltuk’un menkıbevî hayatını anlatan *Saltuk-Nâme*’de ise, Sarı Saltuk’la Mahmud Hayrânî’nin sohbet ettikleri, Seyyid Mahmud’un Sarı Saltuk’a gazâ yapmasını salık verdiği rivayeti vardır (Yüce 1987: 358). Başka bir yerde ise Sarı Saltuk Ahmed Fakih’le bağlantılı bir mürid olarak zikredilir. Nitekim *Saltuk-Nâme*’de, Sarı Saltuk, kutub Fakih Ahmed’den Mahmud Hayrânî ve Mevlana Celaleddin’in neden meclise gelmediklerini sorar. Fakih Ahmed de, “*onlardan birinin aşık, diğlerinin Hayrânî olduklarından dolayı onun için akıl meclisinde toplanmadıklarını*” söyler (Yüce 1987: 130-131). Saltuknâme’nin bir başka yerinde de şu menkıbevî olay aktarılır. Sarı Saltuk, Konya’dan Akyanos/Akşehir şehrine giderek burada Seyyid Mahmud Hayrânî’nin kabrini ziyaret eder ve rivayete göre Seyyid Mahmud ile Sarı Saltuk kabir içinde söyleşirler. Çok kimseler de bunu işitir (Ebu’l-Hayr Rumî 1988: II/177). Bu rivayetler, Seyyid Mahmud Hayrânî ve Sarı Saltuk arasında bir müridlik mürşidlik ilişkisinin olabileceğini akla getirmektedir.

Fakat, Hacı Bektaş Veli’nin menkıbevî hayatının anlatıldığı Velâyetnâme adlı eserde ise Sarı Saltuk, Hacı Bektaş’ın halifesi olarak zikredilmektedir (Velâyetnâme-i Hazreti Hünkâr: 101b). Bu noktada Köprülü, Sarı Saltuk’un Hacı Bektaş ile münasebetinin daha çok Bektaşî ananesi kaynaklı olduğunu belirtir (Köprülü 1987: 55,254). Köprülü ayrıca, hususî kütüphanesinde olduğunu söylediği Muhyiddin adlı bir Bektaşî şairine ait H.880-M.1497/98’de keleme alınan Hızırnâme adlı manzumede de Sarı Saltuk ve Mahmud Hayrânî’nin Hacı Bektaş Veli’ye tabi olanlar arasında zikredildiği bilgisini verir

(Köprülü 1987: 111). Evliya Çelebi Seyahatnâme’sine göre Sarı Saltuk, Hacı Bektaş Veli’nin ardından Horasan erenlerinden yedi yüz kişi ile yardıma gönderilir. Hacı Bektaş’ın onu Rum’a göndermesi istenilir. Anadolu’ya geldiğinde Hacı Bektaş Veli, şeyhinin emrine uyararak, onu Dobruca’ya gönderir. Sarı Saltuk burada Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli sancağıyla birçok yerleri zapt eder. O, buralar ahalisini İslâm ile müşerref kılarak, buralara Müslüman ahaliyi iskân eden gazi bir dervıştır (Evliya Çelebi 1314: 659-660). Şemseddin Sami de, Sarı Saltuk’u Hacı Bektaş Veli’nin çilehânesinde kerâmetlerini görerek müridi olan halifeleri arasında zikreder (Şemseddin Sami 1311: 2916).

Yukarıda zikredilen rivayetler esas alınarak Sarı Saltuk’un Anadolu’da bulunduğu dönemde devrin önemli sufilerinden olan Seyyid Mahmud Hayrânî ile muhâbere halinde oldukları ortaya çıkmaktadır. Bektaşî kaynakları dışında birçok kaynak ise, Sarı Saltuk’u Mahmud Hayrânî’nin müridi olarak göstermektedir. Fakat tarihî verilerin yetersizliği ve tartışmazlığı sebebiyle bu müridlik/mürşidlik bağının tartışmalı olduğunu belirtmek gerekir.

IX. Yıldırım Bayezid’in Nâşının Seyyid Mahmud Hayrânî Türbesine Defnedilmesi

Seyyid Mahmud Hayrânî ile ilgili bir diğer önemli husus Ankara Savaşı (1402) sonrası Timur’un, Yıldırım Bayezid’i Akşehir’deki Ferruḥşah Mescidi’nde göz hapsinde tuttuğu ve vefatından sonra da Seyyid Mahmud Hayrânî türbesine defnettirdiğidir.

Olaya ait rivayet şu şekildedir: Timur, oğlu Muhammed Sultan’ın hastalığı haberini işitince Akşehir’e doğru hareket ettiği sırada, Bayezid’in Akşehir’de öldüğü haberini alır (14 Şaban 805/9 Mart 1403). Cesedini tahnit ettirip, Akşehir’de Şeyh Mahmud Hayrânî Türbesi’ne geçici olarak defnettirir. Daha sonra Timur, Semerkand’a dönerken Bayezid’in naşını Musa Çelebi’ye teslim ederek Bursa’ya götürmesine izin verir (Hoca Sadeddin 1279: I/213; Nizameddin Şamî 1987: 323; Uzunçarşılı 2008: I/321; Aka 2000: 130).

Osmanlı arşiv kayıtlarında da, cennetin gül bahçelerini süsleyen Sultan Yıldırım Bayezid’in ahşâ-i batıniyyesinin (iç organlarının) bu türbede medfun olduğu kayıtlıdır (BOA, DH.ID: 28-1). Tarihte yaşamış ünlü Türk-İslâm büyüklerine ait makam türbeleri olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda diğer Osmanlı padişahlarının iç organlarının bulunduğu yerlerdeki türbeler gibi, bu geleneğin bir devamı niteliğinde Akşehir’de de Yıldırım Bayezid’e hürmeten

4. Bir av köpeği cinsi olup, Türk mitolojisinde hızlı koşan bir köpek olarak tasvir edilir. (Ocak 1992: 61)

bir makam türbenin yaptırılmasının, burada vuku bulan olayı hatırlama ve ecdada duyulan saygının bir göstergesi olacağı kanaatindeyiz.

X. Seyyid Mahmud Hayrânî Zâviyesi ve Vakıf Gelirleri

Konyalı, söz konusu zâviyenin bugünkü Seyyid Mahmud Hayrânî türbesinin kible ve Ferruh Şah Mescidi'nin batı tarafında olduğunu ve 1950'li yıllarda ayakta durduğunu belirtir. Ayrıca kapısı üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabenin de bulunduğunu ifade eder. Bu zaviye yıkıldıktan sonra yerine İshak Hoca Mektebi adını alan mektep binasının yapıldığını belirtir. Bu mektebin yanındaki küçük bir kapıdan Mahmud Hayrânî mezarlığı ve türbesine geçildiğini de aktarır (Konyalı 1984: 442). Seyyid Mahmud Hayrânî zâviyesine ait, daha önceleri bir şadırvan ve oluklu döşeme taşının olduğu, fakat bunların söküldüğü de bilinmektedir (Önge 1975: 94).

Arşiv belgelerinde, bu zâviyeye yapılan atamalarla ilgili birçok belgeye ulaşmak mümkündür. Bunlardan biri 1115/1703'de Seyyid Mahmud evkâfının Kâtibi Mustafa'ya yeniden verilmesi ve zâviyenin şeyh, nâzır, türbedâr, tabbâh ve taâmiyye/yemek parası'na dair her türlü işi için Şeyh Hacı Halil'in atanmasıdır (VGM Defter no:1069 : v. 41b). 1756 tarihli bir belgede ise, zâviyenin câbîlik yani gelirlerini toplama görevinin ve türbedârlığının Süleyman Halife'ye verildiği görülmektedir (VGM Defter no:1062 : v. 13 a).

Yine 1179/1765 tarihli bir atama da meşihat ve türbedârlık vazîfesi Şeyh Muhammed'e tevcih edilmiştir (VGM Defter no:1057 : v. 72 a). 1213/1799 tarihli bir belgede de, yine bir şeyh ataması yapılmaktadır (VGM Defter no:53 : s. 57).

Seyyid Mahmud Hayrânî'ye ait zâviye ve bu zâviyeye ait vakıfla ilgili bilgi veren ilk araştırmacı, yukarıda da zikrettiğimiz üzere İbrahim Hakkı Konyalı'dır. Onun verdiği bilgiler daha sonra "XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı"nı çalışan Volkan Ertürk tarafından da teyit edilmiştir. Bu bilgilerden ilki, Fatih adına Karaman ilinin vakıflarını tespit eden Mevlana Muslihiddin'in 1476 yılına ait kayıdır. Bu dönemde zaviyenin mütevellisi, Mahmud Hayrânî'nin evlâdından Necmeddin olup, zaviyenin geliri 12.388 akçedir. 1483 tarihinde vakfedilen otuz iki parça mevkufun geliri ise 11.450 akçedir. 1500 yılında II. Bayezid dönemi Akşehir evkâfını kaydeden ilyazıcı defterindeki kayıta ise zâviyenin şeyhi ve mütevellisi Kasım Çelebi'dir. 1524 tarihinde ise gelir 16.508

akçedir (Ertürk 2007: 340-341). Ayrıca 1584'de III. Murad adına Akşehir'deki evkâfı kaydeden Mevlânâ Mustafa ibn Ahmed'in kaydı da bulunmaktadır. Bu tarihte ise zâviyenin mutasarrıfı Seydî Mahmud Hayrânî evlâdından Acemeddin veledi Sâdık olup geliri 20.076 akçedir. Belirtilen yaklaşık yüz yıllık sürece bakıldığında zâviyenin gelirlerinde % 62 oranında artış olduğu görülmektedir. Tabiki bu süreçte yapılan taşşişler ve fiyat devrimi ile birlikte paranın değer kaybettiği de göz önünde bulundurulmalıdır (Tekin 1999: 172-173). Yine söz konusu kayıtlara göre, vâkıfın adı "*Seyyid Mahmud Hayrânî*"dir (Konyalı 1984: 440-441). Bu vakfın, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar bir mütevellisinin olduğu görülmektedir. Hatta 1790'larda zâviyenin sorumlusu olan Abdullah'ın zâviyeyi usulüne göre işletmemesinden dolayı tevliyet ve zâviyedârlığının gelip geçeni yedirip içirmek şartıyla Mehmed Efendi'ye tevcih edildiği görülmektedir (BOA, C.EV: 460/23284). Bir başka belgede ise, vakfın tevliyetinin, Kur'an-ı Kerim öğretimi şartıyla İbrahim Halife uhdesine verilmesine dair yazıdır (BOA, İE.EV: 38-4359). Yine vakfın, günlük üç akçe vazife ile nâzırı olan Hacı Yusuf Efendi'nin vefatıyla bu hizmetin oğlu Yusuf'a verildiğine dair bir belge de bulunmaktadır (BOA, C. EV: 660-33274).

Yine Akşehir'deki zâviyeden başka, Seyyid Mahmud Hayrânî adına İshaklı (Sultandağı)'da da bir zâviye ve vakıf kurulduğu görülmektedir (BOA, İE.EV: 39-4509; BOA, İE.EV: 38-4359; BOA, C.EV: 9763). Arşiv kayıtlardan, 1205/1790'larda buraya da zâviyedâr ve mütevellî atandığı görülmektedir (VGM Defter no: 265/93: 195) Köprülü de, Seyyid Mahmud'un hayatında bu vakfın kurulduğunu ve H.655/M.1257-58 tarihli bir vakfiye/vakıfnâmesinin olduğunu belirtir⁵ (Köprülü 1987: 257). Arşiv kayıtlarında da, 1775 yılında Seyyid Mahmud Hayrânî vakfına ait gelirleri toplayan câbînin Hoca Süleyman olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C.EV: 9763).

Akşehir'de yer alan birçok cami ve türbe gibi Seyyid Mahmud Hayrânî Zâviyesi'ne de tesis edilen vakfa dair gelirlerin olduğu görülmektedir. Konya vakıf muhasebe defterlerinden anlaşıldığına göre, bu gelirlerin daha çok Akşehir'e bağlı köylere ait toprak gelirleri olduğu görülmektedir (VGM, EV.MKT: 1382/72). Nitekim zâviyenin, Şeyh Hasanoğlu Hacı İbrahim zaviyesinden sonra Akşehir'de geliri en yüksek zaviye olduğu anlaşılmaktadır (Ertürk 2007: 341; Ertürk 2011: 235).

Fatih dönemi defterinde zâviyeye ait gelirler de belirtilmiştir. Bunlar, Akşehir'e bağlı Bayındır/ Seydî/Sorkun köyü gelirleri, Üyük köyü gelirleri,

5. Söz konusu vakfiye, tarafımızdan Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıf Kayıt Arşivi'nde taranmış fakat ulaşılamamıştır.

Akşehir'deki bir hamamın hisseleri, Engili köyündeki bir değirmenin yarısı, Bürcek/Yaka köyündeki tarla, Kadı Zeyneddin tarlası, Hafız pınarı yanında tarla, Kara Arslandaki Hacı Balı tarlası, Yahsihan köyündeki tarla ve Akşehir'deki debbağlar çarşısındaki dükkanlardır. II. Bayezid döneminde ise, Maarif köyünün gelirlerinin dörtte birinin Mahmud Hayrânî Zâviyesi vakfına ait olduğu belirtilmiştir (Konyalı 1984: 441; Ceylan 1993: 43; Ertürk 2007: 129). Bu gelirler genelde köyde üretilen arpa, buğday, bahçe ürünleri nevinden ziraî ürünler olup, arıcılık gelirleri de bu vakfın gelirlerini oluşturmaktadır (Ertürk 2007: 129).

XI. Seyyid Mahmud Hayrânî Türbesi ⁽⁶⁾

Seyyid Mahmud Hayrânî Türbesi, Akşehir'de Türkiye Selçuklu ve Beylikler dönemine ait Taş Medrese, İplikçi Camii, Şeyh Hacı İbrahim Sultan Türbesi, Şifa Hamamı ve Tahtakale Mescidi gibi önemli yapılardan biridir.

Türbe, Sultan Dağı'nın eteklerinde, Anıt mahallesinde ve tarihî Akşehir Kalesi olarak kabul edilen alan içerisinde yer almaktadır. Seyyid Mahmud Hayrânî'nin, halen İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde yer alan sandukası üzerinde yazılı olan vefat tarihi 667/1268, türbenin inşa tarihi olarak da kabul edilmektedir.

Osmanlı arşiv kayıtlarında türbe ile ilgili pek çok kayda rastlamak mümkündür (VGM, EV. MKT: 1382-147; BOA, MF.MKT: 821-47; BOA, DH.İD: 28-1)⁽⁷⁾. Bunlardan bir kısmı, türbeye türbedar veya şeyh atanmasıyla ilgilidir. Örneğin 1115/1703'de zâviyenin şeyh, nâzır, türbedâr, tabbâh ve taâmiyye/yemek parası'na dair her türlü işi için Şeyh Hacı Halil atanmıştır (VGM Defter no:1069: 41b). 1170/1756 tarihinde ise câbîlik/vergi tahsildarlığı ve türbedârlığın Süleyman Halife'ye verildiği görülmektedir (VGM Defter no:1062: 13a). 1179/1765 tarihli bir atamada meşihat ve türbedârlık vazîfesi Şeyh Muhammed'e verilmiştir (VGM Defter no:1057: 72a). 1198/1784 tarihinde ise türbedârlık vazîfesinin Seyyid Süleyman Kadı Halife'ye tevcih edildiği görülmektedir (VGM Defter no:1064: 77a). 1213/1799 tarihli bir belgede de, zaviyeye yine bir

şeyh ataması yapılmaktadır (VGM Defter no:531: 57)⁽⁸⁾.

Arşivlerdeki diğer belgeler ise türbenin mimarisi ve içinde barındırdığı eserlerle ilgilidir. Akşehir kazâsına ait âsâr-ı atîkalara dair malumatın verildiği bir belgede türbenin konik olan kubbesinin nadide çinilerle süslü olduğu, fakat ihtiraslı kişilerin bu çinileri çaldığı belirtilmektedir (BOA, DH.İD: 28-1).

Diğer bir belgede de XX. yüzyılın ilk çeyreğinde türbede mevcut, Hint saç ağacından imal edilmiş ve Türk tahta işlemecilik ve oymacılık sanatının şaheseri olarak kabul edilen, ayrıca üzerinde nefis hat ve nakışların olduğu parlak dört siyah sandukadan söz edilmektedir. (BOA, DH.İD: 28-1; Huart 1978: 80).⁽⁹⁾ Yine 1910'lu yıllarda buraya gelen Konya Valisi, yalnızca birinin kapağının çalındığını söylediği her sandukanın beşer yüz lira değerinde olduğunu belirtmektedir (BOA, DH.İD: 28-1). Söz konusu sandukalar Konya'da oturan Alman Konsolosunun teşviki ile bir Ermeni tarafından çalınmış, bunlar yurt dışına çıkarılırken yakalanarak İstanbul'da Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne verilmiştir. Bunlar halen bu müzede, 191-193-194 envanter numaralarıyla kayıtlıdır. Söz konusu sandukalar, Seyyid Mahmud Hayrânî, kardeşi Necmeddin Ahmed (ö.1251) ve torunu Seyyid Ali'ye ait sandukalardır. Fakat sanduka tanıtım kartlarında hangi sandukanın kime ait olduğuna dair bir malumat olmayıp, "Akşehir (Konya) Seyyid Mahmud Hayrani Müzesi'nden getirilmiştir." şeklinde muğlak bir ifade vardır. Dolayısıyla sandukalara ait tanıtım kartlarında hangi sandukanın kime ait olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Yaptığımız çalışmada, sandukaların ayak kitabelelerinden hareketle halen üst teşhir salonunda (Selçuklu Salonu'nda) yer alan sandukanın Necmeddin Ahmed'e⁽¹⁰⁾, sergi salonundaki sandukanın Seyyid Mahmud 'a⁽¹¹⁾ ve depodaki sandukanın Seydi Ali⁽¹²⁾ 'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Seyyid Mahmud'a ait sandukanın ayak kitabesinde, "Bu temiz türbe, velilerin kutbu seyyidlerin seyidi Mesud oğlu Seyyid Mahmud'undur. Allahın rahmeti üzerine olsun." yazılıdır. Yine Seyyid Ali'nin sanduka kitabesindeki, "Seydi Ali bin Mehmed bin Mahmud er-Rufâi" ibaresinden hareketle, Seyyid Mahmud'un torunu Seyyid Ali'nin, Rufâi tarikatına bağlı olduğu görülmektedir.

6. Türbenin fotoğrafı için bakınız: Fotoğraf 1

7. Seyyid Mahmud Hayran Türbesine ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden bir fotoğraf :2 (BOA, DH.İD: 28-1).

8. Söz konusu atamalarla ilgili (Şeyhlik, zâviyedârlık, kâtiplik, müremmimlik, câbîlik, tabbahlık, nâzırlık, imamlık) Vakıf Kayıt Arşivi'nde yer alan diğer belgeler için bkz. Defter No:530, v.25; Defter No:531, v.24; Defter No:533, v.61; Defter No:535, v.29; Defter No:1057, v.71-72; Defter No:1059, v.38; Defter No:1060, v.23; Defter No: 1061, v. 94; Defter No: 1062, v. 11-15; Defter No: 1064, v. 76-77; Defter No: 1065, v. 16; Defter No: 1068, v. 101-102; Defter No: 1069, v. 41-44; Defter No: 1140, v. 36-37; Defter No: 1141, v. 80-81; Defter No: 1144, v. 38.

9. Seyyid Mahmud Hayran Türbesi'ndeki Necmeddin Ahmed'e ait sandukanın, Osmanlı arşivindeki fotoğrafı için bakınız. Fotoğraf 3: (BOA, DH.İD: 28-1)

10. Necmeddin Ahmed'e ait sandukanın, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki fotoğrafı için bakınız. Fotoğraf 4.

11. Seyyid Mahmud Hayrani'ye ait sandukanın, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki fotoğrafı için bakınız. Fotoğraf 5

12. Seydi Ali'ye ait sandukanın, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki fotoğrafı için bakınız. Fotoğraf 6.

Fakat bu dört sandukadan birinin elde edilemediği ve günümüzde Şeyh Hacı İbrahim Veli'ye ait Almanya'daki sanduka gibi, Kopenhag David's Samling Koleksiyonu'nda olduğu bilinmektedir (Ölçer 2002: 143).⁽¹³⁾

Türbenin giriş kapısı üzerinde yer alan ve onarım kitabesi olduğu anlaşılan kitabesinde satır sırasına göre,

1. Allah
2. Emere bi tecdîdi hâzâ't-türbeti'l-mutahharati
3. El-mu'attara el-mahdûmu'l-mu'azzam
sülâletü'l-evliyâ Seyyid
4. Es-sâdâtü'l-müeyyed bi-te'yîdi Rabbi'l-arazîn
ve's-semâvât
5. Seydî Muhyiddîn bin Seydî Ali bin Seydî
Muhyiddin bin Seydî Mahmud
6. Rahmetullâhi aleyhim fî şuhûri sene
isnâ aşere ve semânimie(812)

"Allah, bu bu temiz ve ıtırılı türbenin yenilenmesini 812/1409-10'de seyyidlerin seyidi, evliyâ soyu büyük âlim yerlerin ve göklerin Rabbinin teyidiyle teyid edilmiş Seyyid Mahmud oğlu Seyyid Muhyiddin oğlu Seyyid Ali oğlu Seyyid Muhyiddin emretti. Allahın rahmeti üzerine olsun." Kitabeden, türbenin Seyyid Mahmud'un torunu Seyyid Muhyiddîn tarafından yenilendiği ve bu kitabenin bir tamir kitabesi olduğu anlaşılmaktadır.

Yine İ. Hakkı Konyalı, 1942 yılında türbeyi tetkik ettiği türbenin üzerinde kible tarafına rastlayan kısımda:

عمل احمد ابن عبد الله بن اصلی "Bunu Aslî oğlu Abdullah oğlu Ahmed yaptı."

yazılı bir ibarenin olduğunu fakat 1945'te tekrar geldiğinde bu çininin de söküldüğünü ve bir tren memuru tarafından alındığını belirtir. Ayrıca yine daha önce türbede yer alan sandukalardan birinin de üst kısmının alındığını belirtir (Konyalı 1984: 420).

Türbenin kible tarafına ve batıya açılan iki penceresi vardır. Günümüzde Akşehir'de Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenen türbe kapısının Türk ağaç işçiliğinin önemli bir numunesi olduğu bilinmektedir. Ceviz ağacından yapılmış olan kapının, üzerinde kabartma ve oyma süslemeler ve kemer kısmında bir de dua cümlesi bulunmaktadır.⁽¹⁴⁾ Bu kapının üzerinde, kûfî "Allah"

kelimesinden sonra sülüs "Rabbî." yazılıdır. Bunun altındaki yazıda ise, "Ve'l-'izzî'd-dâim ve'l-ikbâl ve'd-devle ve..." şeklinde bir dua cümlesi vardır.

1910'lu yıllarda Arapça ve Farsça beyitlerle süslenmiş bu kapının ve pencere kapaklarının hayli yıpranmış vaziyette olduklarını da öğrenmekteyiz (BOA, DH.ID: 28-1). Samur'a göre bu kapı, Karamanoğulları döneminde Seyyid Muhyiddîn tarafından türbe ile birlikte yapılmıştır (Samur 1996: 99). Türbenin günümüzdeki kapısının ise restorasyon sonrası takılan bir ağaç kapı olduğu görülmektedir.

Türbenin kubbe kısmının da eşsiz olup, Mevlana türbesinden çok yüksek bir önem taşıdığını belirtir (Konyalı 1984: 418). Yine bu türbenin daha sonra yapılan Mevlana türbesiyle benzerliklerinden dolayı, Mimar Bedreddin Tebrîzî'nin elinden çıkmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Konyalı, türbenin kubbe kısmında yer alan ve giriş kapısının üstüne rastlayan çini üzerinde, "... خلفهم ولايحيطون" ibaresinin ve bazı ayet parçalarının yazılı olması, Mevlânâ türbesinde olduğu gibi türbeyi çevreleyen bir Ayete'l-kürsî yazısı olduğunu düşündürmektedir. Fakat günümüzde türbenin bu kısım dışında kalan başka yüzlerinde ayet süslemesi yoktur. Bu durum, kubbedeki çini süslemelerle birlikte, çini üzerine yazılı ayet levhalarının da farklı sebeplerle kaybolduğunu akla getirmektedir.

Konyalı, türbenin kuzey duvarında üç adet gayr-i İslâmî mezar taşının yan yatırılarak kullanıldığını belirtir. Bunlardan birinde yedi, diğerinde on dokuz, üçüncüsünde ise üç satırlık Yunanca kitabe olduğunu belirtir (Konyalı 1984: 417). Bu kitabelerin bölgede yaşayan Rum veya Karamanlı Ortodoks Türk zümrelerine ait olduğu da düşünülebilir.

Türbenin üst kısmındaki dilimlerin aralarında daha önceleri ayırıcı mavi ve mor çiniler olduğu, fakat daha sonra hasara uğradığı için teneke ile kaplandığı belirtilmektedir (Konyalı 1984: 419).⁽¹⁵⁾ Fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyon sonrası, bu teneke sökülerek orijinaline yakın çini süslemeler tekrar kubbeyi süslemiştir.

Bu noktada Küçükdağ, türbeye ait bir hazirenin de 1930'lu yıllara kadar olduğunu fakat daha sonra kaldırılarak çocuk parkı haline getirildiğini belirterek, günümüzde mevcut olmayan bu mezarlığın fotoğrafını da vermiştir (Küçükdağ 2005: 319,322).

13. Söz konusu sanduka için bakınız: Fotoğraf 7. Kopenhag Davids Samling Inv. no. 26/1976 (<http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/ivory-wood-and-papier-mache> adlı siteden alınmıştır.15/06/2012)

14. Türbe kapısına ait fotoğraf için bakınız: Fotoğraf 8.

15. Türbenin bu haliyle ilgili fotoğraf için bakınız Fotoğraf 9.

Fotoğrafçı Mehmet Güleray'ın fotoğraf arşivinden temin ettiğimiz bir fotoğrafta ise daha sonradan yapılan çocuk parkı görülebilmektedir. ⁽¹⁶⁾ Günümüzde ise türbenin etrafı betonla kaplanmış ve hazîre bölümü tamamen kaybolmuştur. Buradan çıkan, çoğu Selçuklu ve Osmanlı ilk dönemlerine ait mezar taşlarının ise, Akşehir Arkeoloji müzesine aktarıldığı görülmektedir. ⁽¹⁷⁾

Türbenin, 1964'te yapılan ilk onarımından sonra Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2005 yılında restorasyonuna başlanmış, 2008'de tamamlanmıştır. ⁽¹⁸⁾ Bu onarım kapsamında, türbenin dış ve iç beden duvarlarında Horasan derz imalatı yapılmış, üst örtüdeki sac kaplama çıkarılarak orijinal dilimli külâh ortaya çıkarılarak eksik çini onarımları yapılmış, kapı ve pencereleri yenilenmiş, 2007-2008 yıllarında da çevre düzenlemesi yapılarak ziyarete açılmıştır. ⁽¹⁹⁾ Türbeyi ziyaret etmek isteyenler halen Anıt Mahallesi'nde Ferruhsah Mescidi'nin yanında, kendisinde türbe anahtarı bulunan ev sahibesinin gözetiminde bu ziyareti gerçekleştirebilmektedirler.

Türbenin sanat tarihçilerini ilgilendiren incelikleriyle ilgili özellikler son dönemde yapılan bazı çalışmalarda ayrıntılarıyla ele alınmıştır (Demiralp 1996: 65-71; Samur 1996: 96-114).

XII. Seyyid Mahmud Medresesi

XVIII. yüzyıl Osmanlı dönemi belgelerinde Seyyid Mahmud Hayrânî adına Seydî Mahallesi'nde teşekkül ettiği anlaşılan bir medresenin kayıtlarına ulaşılmaktadır (VGM Defter no:1061: 91b; VGM Defter no:1061 : v. 93; VGM Defter no:1062 : v.13). Bu medresenin Seyyid Mahmud dönemine ait olup olmadığı bilinmemekle birlikte, Osmanlı'da medreselerin teşekkül devrinden sonra da yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir (Küçükdağ 2005: 317).

XIII. İmaret/Matbah/Mutfak

Tekke ve zâviye kültürü çerçevesinde Seyyid Mahmud Hayrânî zâviyesi içerisinde de bir imaret/matbah/mutfak olduğu anlaşılmaktadır (VGM Defter no:1064 : 77a). Bu bağlamda 1110/1699 ve 1115/1703 tarihli iki belgede kâtiplik, câbilik, tabbahlık ve müremmimlik yani tamirat işleriyle ilgili vazifenin bir kişiye verildiği görülmektedir (VGM Defter

No: 530: v.25; VGM Defter No: 533: v.61; VGM Defter no:1140: v. 37b; VGM Defter no:1141 : 161; VGM Defter no:1069: v.41-42).

Bir diğer belgede ise, 1115/1703'de Şeyh Hacı Halil'in tabbâh ve taâmiyye/yemek parası'na dair işler için atandığı görülmektedir (VGM Defter no:1069 : v. 41b). 1 Safer 1131/24 Aralık 1718 tarihli bir belgede de, zâviyenin tabbâhı olan Muhammed'in vefatıyla bu görevin üç akçe ile Şeyh Mustafa'ya verildiği anlaşılmaktadır (VGM Defter no:1069: v. 43a). Bundan bir yıl sonra 1 Muharrem 1132/14 Kasım 1719 tarihinde zâviyeye ait kâtiplik, aşçılık ve müremmimlik Şeyh İbrahim'e tevcih edildiği görülmektedir (VGM Defter no:1069 : v. 43a).

Yine Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerinin birinde, zâviyede âyende ve râvendeye it'âm-ı ta'âm eylemeyen yani gelip geçene yedirip içirme görevini yerine getirmeyen mütevellî Abdullah'ın görevinden alındığı ve bu görevin âyende ve râvendeye it'âm-ı ta'âm eylemek şartıyla Mehmed Efendi'ye verildiği belirtilmektedir (BOA, C.EV: 460-23284). Vakıf kayıtlarında da aynı şartla verilen bir tevliyet kaydı bulunmaktadır (VGM Defter no: 265/93).

Zâviyenin vakıf mahsullerinden elde edilen gelirden bir kısmının da mutfak masraflarına tahsis edildiğine dair bir 1 Safer 1133/2 Aralık 1720 tarihli bir belge de bulunmaktadır (VGM Defter no: 1069 : v. 43b). Ayrıca bu imarete ait bir ambarın olduğu da buraya atanan ambarcı adlı görevlilerden anlaşılmaktadır. Şevval 1191/Kasım 1777 tarihli bu belgede Ambarcı İbrahim'in vefatıyla yerine Ömer geçmiştir. Safer 1162/Mart 1778'de ise Ömer'in vefatıyla yerine Seyyid Mustafa bin İbrahim getirilmiştir (VGM Defter no: 1064, v. 75).

Dolayısıyla, XVIII. yüzyıla kadar zâviyeye ait bir imaret yani mutfak olduğu ve bu birime sürekli atamalar yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

XIV. Mescid

Arşiv kayıtlarında, vakfiyesinde beyne'n-nâs olduğu ve 1900'lü yılların başlarında mütevellisi veya vakfı gözetken kimsenin olmadığı Seyyid Mahmud Hayrânî Vakfı'na ait bir mescidin bulunduğu da bahsedilmektedir (BOA, MF.MKT: 821-47; VGM Defter no:1061: v. 94). Vakıf Kayıt Arşivi'ndeki bir belgede ise bu mescidin buradaki medreseyle biti-

16. Bakınız. Fotoğraf 10.

17. Seyyid Mahmud Hayran türbesi hazîresinden çıkarılan ve Akşehir Arkeoloji Müzesi'ne götürülen mezar taşları ile ilgili bir çalışma için bkz. (Erdemir 1992,: 152-237).

18. Türbeye ait restorasyon çalışmasıyla ilgili olarak bakınız: Fotoğraf 11. www.kulturrestorasyon.com.tr/15/10/2012'dan alınmıştır.

19. T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Bilgi Edinme Birimi'ne tarafımızdan 03.04.2012 tarih ve 5885 sayılı müracaatın, 19.04.2012 tarihinde verilen cevabına binaen yazılmıştır.

şik olduğu belirtilmektedir. Bu mescide imam tayininin yapıldığı da görülmektedir.(VGM Defter no:1061 : v. 96; VGM Defter no:1062 : v. 11). Ayrıca 1140/1727 tarihli bir kayıta mescidin bir de mütevellisi olduğu görülmektedir (VGM Defter no:1144: v. 38). Bu mescidden Ferruh Şah mescidi şeklinde bahsedilmemesi, medreseye ait ayrı bir mescidin yapılmış olabileceğini akla getirmektedir (VGM Defter no:1061 : v. 93; VGM Defter no:1062 : v. 13a).

XV. Hamam ve Hamam Arsası

Arşiv kayıtlarında Seyyid Mahmud Hayrânî'nin evkâfı arasında zikredilen ve zamanla harabeye döndüğü belirtilen bir hamamın 1314/1898-99 senesinde satışa çıkarılarak, değerinin Maarif sandığına konulduğu belirtilmektedir (BOA, MF.MKT: 821-47).

Hamamın hayli harab olması ve vakıf tarafından yeniden inşasının mümkün olmadığından, hamam arsası dönemin ibtidâisi ile inşaatına başlanan rüşdiye mektepleri için müzâyedeye çıkarılarak yaklaşık on bin guruşa elden çıkarılmıştır (BOA, MF.MKT: 821-47).

Ayrıca arsanın türbeye bir iki dakika yani yaklaşık 600-700 metre civarında bir mesafede olduğu, ayrıca hamam arsasının etrafında Ermeni hanelerinin bulunduğu da belirtilmektedir (BOA, MF.MKT: 821-47). Bu bilgilerden hareketle, hamam arsasının dönemin Ermeni mahallesinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

XVI. Mahmud Hayrânî Adına Kurulan Mahalle: Seydî Mahallesi

Günümüzde de bir şehrin önde gelenlerinin ismini yaşatmak ve bazen de yaşamlarında taltif etmek için mahalle, sokak ve caddelere isimlerinin verildikleri bilinmektedir.

Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde de bir takım köy ve kasaba isimlendirmelerinde de bu anlayışın tezahürleri görülmektedir. Nitekim Seyyid Mahmud Hayrânî ve zâviyesinden hareketle, Sultan dağının eteklerinde günümüzde olmayan Akşehir kalesinin içindeki türbesinin bulunduğu mahalle yakın döneme kadar Seydî Mahallesi olarak isimlendirilmiştir (Yörük 2008: 168; Ertürk 2011: 199). Nitekim Osmanlı arşivlerinde de buna dair 1155/1742 tarihli bir belge bulunmaktadır (VGM Defter no: 1061 : v. 91b.).

XVI. yüzyıl Tahrir kayıtlarına göre ise bu mahallede Müslümanlarla birlikte % 5 oranında bir gayri-

Müslim nüfusun yaşadığı bilinmektedir (Yörük 2008: 181).

Günümüzde ise Seyyid Mahmud Hayrânî türbesinin yer aldığı bu mahalle Anıt Mahallesi olarak geçmektedir. Seyyit Mahmut Hayrani ise, türbesinin bulunduğu sokağa isim olarak verilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz üzere soyut kültürel miras olarak Akşehir'in İslâmlaşmasında katkısı olan bu şahsiyetin adını yaşatmak adına, somut kültürel miras olarak da Akşehir'in önemli şahsiyetlerinin tanıtımı adına bu mahallenin isminin eski ismi olan "*Seydî Mahallesi*" veya "*Seyyid Mahmud Hayrânî Mahallesi*" olarak tekrar iade edilmesi gelecek kuşaklara bırakılacak en güzel kültürel miraslardan birisi olacaktır. Son dönemde bununla ilgili bir adım olarak Akşehir'de Akşehir Lisesi'nin isminin Seyyit Mahmut Hayrani Anadolu Lisesi olarak değiştirilmesi gösterilebilir.

Nitekim yöre halkı arasında Seyyid Mahmud Hayrânî'ye duyulan saygı ve sevginin bir ifadesi olarak kız çocuklarına "*Hayran*" ve erkek çocuklarına "*Hayrani*" isminin verildiği görülmektedir.

XVII. Ferruhşah Mescidi⁽²⁰⁾

Burada, bu türbenin ve karşısındaki mescidin (Ferruh Şah Mescidi) H. 622/M.1225-26 tarihinde Selçuklu padişahlarından Alaaddin Keykubad bin Keyhüsrev devrinde yapıldığı belirtilmektedir (BOA, DH.İD: 28-1). Bu mescid Anıt Mahallesi, Türbe Sokakta Seydi Mahmud Hayrânî Türbesi yanında bulunmaktadır. Kitabesine göre H. 621/M. 1224 tarihinde tamamlanmıştır.

Günümüzde Seyyid Mahmud Hayrânî Türbesi bahçesinde yer alan Ferruhşah Mescidi'ne ait gelirleri de tespit etmek mümkündür. Söz konusu gelirler, 1476'da 138 akçe, 1483'de 160 akçe, 1500'de 121 akçe, 1524'de 177akçe ve 1584'de 213 akçedir (Ertürk 2011: 237).

Arşiv kayıtlarında bu mescidle ilgili kayıtlardan biri, mescidin harab olma derecesine geldiğinden dolayı tamiratının yapılmasına dairdir (BOA, DH.İD: 28-1).

Konyalı, mescidi bina edenin Konyalı Kuloğlu Ferruhşah olduğunu söylemektedir (Konyalı 1984: 310). Şehir merkezinde bulunan mescidin 1476 tarihinde zemin, dükkân ve bağ gelirlerinden müteşekkil 5 parça mevkufuna karşılık 138 akçe geliri kaydedilmiştir. 1483 tarihinde mevkuf adedi 3, geliri ise bir miktar artarak 160 akçe olmuştur. 1500 tarihinde 121, 1524 tarihinde 177, 1584 tarihinde

20. Ferruh Şah Mescidi'ne ait fotoğraf için bakınız. Fotoğraf 12.

213 akçe hâsılı kayıtlıdır (Ertürk 2007: 357)

SONUÇ

Menkıbevî ve tarihsel kimliğiyle ilgili pek çok malumata ulaştığımız bu çalışmada, Seyyid Mahmud Hayrânî/Hayrânî'nin Türkiye Selçukluları dönemi Akşehir'inin tekke ve dolayısıyla halk İslâm'ına kendine has üslûbuyla bir katkı sağladığı görülmektedir. Ayrıca Mevlânâ, Hacı Bektaş gibi çağdaş birçok mutasavvıfla da diyalog halinde olduğu ve onlar tarafından da faaliyetlerinin takdir edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle Konya ve Akşehir yöresinde etkili olduğu görülen zâviyesi ile başlattığı faaliyetler, sonraki dönem Osmanlısında da aktif olarak sürdürülmüştür. Bu faaliyetlerin bir yansıması olarak bütün Osmanlı coğrafyasında tanınmış ve türbesi, zamanla Hac güzergâhındaki ziyaret yerlerinden birisi haline gelmiştir.

Zâviyesine dönemin Akşehir'inde birçok köyün vakıf gelirlerinin akar olarak tahsis edildiği görülmüştür. Yine zâviyesinin de âdetâ bir külliye gibi

birçok biriminin olduğu anlaşılmaktadır. Fakat günümüzde ayakta kalan kısımlar, türbe ile Ferruh Şah Mescidi'dir.

Osmanlı'nın son dönemine kadar adı bir mahalleyle anılan bu şahsiyetin türbesinin bulunduğu mahalleye günümüzde de isminin verilmesi, kanaatimizce somut kültürel mirası bilinen bu şahsiyetin soyut kültürel mirasının da kuşaklar arasında kalıcı olmasını sağlayacaktır. Yine kanaatimizce, Yıldırım Bayezid'in iç organlarının da medfun olduğu bu mekanda, bu mühim Osmanlı padişahına ait riva-yeti hatırlatma adına türbe içindeki bilgiler yeniden düzenlenebilir veya medfun olduğu Ferruhşah Mescidi içerisine ayrı bir makam yapılabilir.

Bir diğer önemli husus da, türbeye ait sandukalardan biri olan ve yurt dışına çıkarılan sandukanın ait olduğu yere getirilmesi noktasında girişimlerde bulunulmasına ihtiyaç vardır.

KISALTMALAR

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İA	: İslam Ansiklopedisi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
v.	: varak

KAYNAKLAR

1. Yazma Eserler

Velâyetnâme-i Hazreti Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, müstensih. Derviş Ali Girîdî(H.1177/M.1764), Hacı Bektaş Yazma Eserler Kütüphanesi. No: 119.
Mustafa b. Veliyüddin Ankaravî, *Nehcetü'l-Menâzil*, Milli Kütüphane, No: 06 Mil Yz A 2033/1 Müstensih:Mehmed Edîb b. Mehmed Dervîş, 1253/1837.
Muhyiddin Mehmed Dede Eğridîrî, *Hızırname*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 2298/2

2. Arşiv Belgeleri

2.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, C.EV., 460/23284(29 Zilhicce 1204-9 Eylül 1790)
BOA, DH.İD., 28-1(20.N.1328-25.Eylül.1910)
BOA, İE.EV., 38-4359,(7 Muharrem 1135/18 Ekim 1922)
BOA, C. EV., 660-33274, (2 Zilhicce 1185-7 Mart 1772)
BOA, İE.EV., 39-4509(6 Safer 1135/16 Kasım 1722)
BOA, C.EV., 9763, (11 Muharrem 1189/14 Mart 1775)
BOA, MF.MKT, 821-47, (19 Şevval 1322/27 Aralık 1904)

2.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM)

VGM Defter no:530
VGM Defter no:531
VGM Defter no:533
VGM Defter no:535
VGM Defter no:1057
VGM Defter no:1059
VGM Defter no:1060
VGM Defter no:1061
VGM Defter no:1062
VGM Defter no:1064
VGM Defter no:1065
VGM Defter no:1068
VGM Defter no:1069
VGM Defter no:1140
VGM Defter no:1141
VGM Defter no:1144
VGM, EV. MKT, 1382-147
VGM, EV.MKT, 1382/72.
VGM Defter no: 265/93

3. Araştırma ve İncelemeler

Ahmed Eflaki, *Menâkıb el-Ârifîn*, yay. Tahsin Yazıcı, TTK, Ankara 1980, c. II.
Ahmed Eflaki, *Menâkıb el-Ârifîn*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2006.
Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara 2000.
Araz, Nezihe, *Anadolu Erenleri*, Özgür Yayınları, İstanbul 2000.
Âşıkpâşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2007.
Ateş, Ahmed, "Menâkıp", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, C. 7, İstanbul 1977, s.701-702.

- Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C.2, 1942, s. 279-365.
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985.
- Cebecioğlu, Ethem, "Mahmûd-ı Hayrânî", *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 367-368.
- Ceylan, Alaaddin, *Kanuni Zamanında Akşehir Kazası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1993.
- Coşkun, Menderes, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Hameyn'i*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- Çaycı, Ahmet, "Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:21, Konya 2006, s.114-147.
- Demiralp, Yekta, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1996.
- Doğan, Paşa, "Seyyid Mahmud Hayrani Silsilenamesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S:27, Ankara 2003, s. 1-2.
- Ebu'l-Hayr Rûmî, *Saltuknâme*, çev. Şükrü Haluk Akalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, c. II.
- Editör, "Bir Ocağın Tahlili", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S:19, Ankara 2001, s. 1-5.
- Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsıbu'l-Ünsiyye*, haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, TTK, Ankara 1995.
- Erdemir, Yaşar, *Akşehir'de Bulunan Süslemeli Türk Mezar Taşları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1992.
- Ertürk, Volkan, "16. Yüzyılda Akşehir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısına Dair Bazı Tespitler", *History Studies*, Volume:3/2, 2011, s. 197-218.
- Ertürk, Volkan, "Osmanlı Devri Akşehir Vakıfları'na Genel Bir Bakış", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 2, Sayı:2,(Kasım 2011 Çankırı) s.231-248.
- Ertürk, Volkan, *XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Evliya Çelebi Mehmed Zillî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, tâbi'i: Ahmed Cevdet, c.I-II, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1314.
- Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur ve diğerleri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- Gölpınarlı, Abdulkaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- Gölpınarlı, Abdulkaki, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1971.
- Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilâyetnâme*, haz. Abdulkaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.
- Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârîh*, Tabhâne-i Âmire, İstanbul 1279, C.1.
- Huart, Clement Imbault, *Mevleviler Beldesi Konya*, trc. Neziha Uzel, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1978.
- Karpuz, Haşim ve diğerleri, *Anadolu Selçuklu Eserleri Fotoğraf Albümü*, Türkiye Belediyeler Birliği, Ankara 2009, s. 406-407.
- Kiel, Machiel, "Sarı Saltuk", *TDVİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 147-150.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihi Turistik Kılavuz*, Numune Matbaası, İstanbul 1984.
- Konya Vilayet Salnamesi, çev. Mehmet Eminoglu, c. 1-14, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya 2007.
- Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK, Ankara 1991.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Köprülüzaade Mehmed Fuad, *Nasreddin Hoca*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1918.
- Küçükdağ, Yusuf, "Seyyid Mahmud-ı Hayrânî ve Akşehir'de Seyyid Mahmud-ı Hayrânî Manzumesi", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005, s. 311-322.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihannümâ*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım yayın, İstanbul 2008.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd-Düvel*, Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler, yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- Nizameddin Şami, *Zafername*, çev. Necati Lügal, TTK, Ankara 1987.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.
- Ocak, A. Y. -S. Farûkî, "Zâviye", *İslam Ansiklopedisi*, c. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 468-476.
- Ocak, A. Y., "Barak Baba", *TDVİA*, c. 5, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992, s. 61-62.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK, Ankara 1997.
- Oruç Beğ Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.
- Ölçer, Nazan vd., *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, Akbank Yayınları, İstanbul 2002.
- Önge, Yılmaz, "Konya-Akşehir-Seyyid Mahmud Hayran Türbesinin Restorasyonu", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Sayı:2, 1975, s. 77-121.
- Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin, *Nasreddin Hoca*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009.
- Samur, Tahsin, *Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri*, Altın Ofset, Konya 1996.
- Şahin, Haşim, "Menâkıbnâme", *TDVİA*, c. 29, Ankara 2004, s.112-114.
- Şahinoğlu, M. Nazif, "Bahaeddin Veled", *TDVİA*, c. 4, Ankara 1991, s. 460-462.
- Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-Â'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1311, c. IV.
- T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Bilgi Edinme Birimi'ne tarafımızdan 03.04.2012 tarih ve 5885 sayılı müracaatın, 19.04.2012 tarihinde verilen cevabı.
- Tekin, Oğuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", *Osmanlı*, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.172-173.
- Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- Uludağ, Süleyman, "Hırka", *TDVİA*, C.17, İstanbul 1998, s. 373-374.

- UZ, M. Ali, *Baha Veled'den Günümüze Konya Âlimleri ve Velileri*, Konya 1993.
Uzluk, Feridun Nafiz, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, TTK, Ankara 2008.
Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.
Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.
Yörük, Doğan, "XV-XVI. Asırlarda Akşehir Kent Merkezinin Nüfus Yapısı", *BİLİG*, Bahar 2008, Sayı:45, s. 165-198.
Yusuf Nabi, *Hicaz Seyahatnamesi*, trc. Seyfettin Ünlü, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.
Yüce, Kemal, *Saltuknâme'de Tarihi, Dinî ve Efsânevî Unsurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

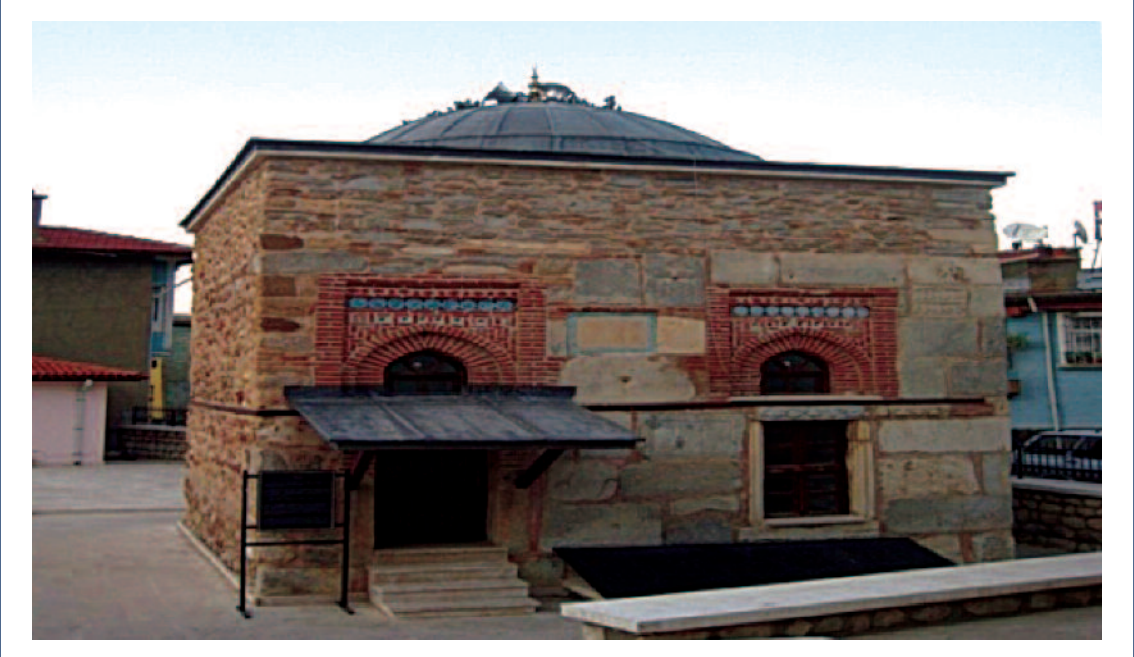
Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12